

Tarpgeneracinis socialinis mobilumas: 1970–1984 m. kartos socialinio ir kultūrinio kapitalo reprodukcija

ERNESTA PLATŪKYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. *Remiantis 2018–2019 m. atliktu kokybiniu tyrimu¹, straipsnyje analizuojamas 1970–1984 m. kartos tarpgeneracinis socialinis mobilumas. Kadangi socialinis mobilumas yra kompleksinis reiškinys, jis buvo vertinamas atsižvelgiant į individų pozicijas daugiamatėje socialinėje erdvėje pasitelkiant kultūrinio ir socialinio kapitalo resursų sąveiką. Kaip rodo empirinis tyrimas, pereinamosios kartos tarpgeneracinio socialinio mobilumo galimybės daugiausia susijusios su gebėjimu pasinaudoti artimiausios aplinkos ar institucijų teikiama pagalba sukuriant papildomus resursus individo socioekonominiam augimui, tačiau pastebima skirtumų tarp vidutinių / žemą ir aukštą socioekonominių statusą turinčių informantų. Pastaryjų šeimų suaugusieji, sukurdami platų socialinį tinklą, sudaro galimybes disponuoti kontaktais ir gauti reikiamą pastiprinimą. Šeimose, kuriose egzistuoja skurdas, žemas tėvų išsilavinimas, disfunkciniai šeimos narių santykiai, susiduriama su papildomais šeimos narių išsilavinimo galimybių barjeriais, kartu ir su pokyčių motyvacijos trūkumu. Kadangi tarpgeneracinis socialinis mobilumas yra svarbus visuomenės teisingumo matas, konkrečių kartų tarpgeneracinio socialinio mobilumo tyrimai suteikia galimybę identifikuoti reikšmingus veiksnius ir jų ribojančią įtaką individams augti visuomenės struktūroje.*

Reikšminiai žodžiai: *tarpgeneracinis socialinis mobilumas, socialinis kapitalas, kultūrinis kapitalas, socialinio tinklo parama.*

Įvadas

Šiuolaikinėje visuomenėje socialinis mobilumas pamažu tampa vienu svarbiausių modernėjančios visuomenės bruožų (Lippényi et al. 2013). Šis procesas tyrėjams leidžia apibrėžti individų judėjimą tarp skirtingų socialinių klasių ar profesinių grupių (Aldridge 2003) bei suteikia galimybę identifikuoti,

1 Mokslinis tyrimas atliekamas įgyvendinant projektą „Šeimos, nelygybės ir demografiniai procesai“ (projekto Nr. DOTSUT – 09.3.3-LMT-K-712-01-0020). Projektas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba.

kaip keičiasi (kas turi didžiausios įtakos šiems pokyčiams) individo socialinė padėtis gyvenimo eigos trajektorijoje (angl. *life course*). Egzistuojantis platus socialinio mobilumo sąvokų spektras leidžia analizuoti vis kitokius šio judėjimo aspektus. Atsižvelgiant į tai, socialinis mobilumas ir jo tyrimai apima vis platesnes sritis ir kelia naujus klausimus, analizei pasitelkiami didesnės apimties tyrimai, naudojamos naujos duomenų apdorojimo technikos (Tatarėlienė 2016). Taigi naudojant įvairius tyrimų ir analizių metodus, atsiranda galimybė socialinio mobilumo apraiškas visuomenėje analizuoti kompleksiskai, ir tai reiškia, kad individų judėjimas tarp socialinių pozicijų daugiamatėje socialinėje erdvėje (Werner 2013; Giddens 2005, 285) gali būti tiriamas ir analizuojamas vertinant tarpgeneracinius pokyčius.

Socialinis mobilumas tiriamas ne vieną dešimtmetį skirtingose šalyse, todėl įmanoma identifikuoti, ar / ir kaip keičiasi individų pozicija visuomenėje. Tyrimai atskleidžia, kokios aplinkybės ir kokie sociologiniai veiksniai tam turi svarbios įtakos, t. y. kas padeda ar kuria barjerus keisti poziciją socialinėje struktūroje ir kas lemia, kad individas išsilaiko arba ne konkrečioje pozicijoje (Tatarėlienė 2016; Breen 2005). Dažniausiai socialinio mobilumo tyrimai atliekami vertinant kiekybiškai surinktą informaciją, kuri apima ir vertina individų pajamas, išsilavinimą, užimtumą (Breen 2005). Norint stebėti tarpgeneracinį socialinį mobilumą remiantis kokybiniais duomenimis, reikia vertinti šeimos istoriją. Tai suteikia galimybę vertinti, kaip kinta individo pasirinkimai gyvenimo eigos trajektorijoje ir kas turi didžiausią įtaką šiems pokyčiams. Tarp atliktų šios srities tyrimų įdomiausi yra tie, kurie analizuoja socialinio mobilumo kismą šalyse, kuriose vyrauja bendras valstybinio socializmo praeities šleifas, lėmęs ekonominius, socialinius, kultūrinius barjerus. Tokiose šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, vyko aktyvus politinės sistemos demokratizavimas – pertvarkoma ekonomika ir integruojamasi į tarptautinę ir politinę, ekonominę erdvę (Gudžinskas 2009). Taigi posocialistinė kaita tyrėjams sudaro puikią galimybę stebėti besikeičiančią aplinką, kadangi vienos visuomenės kartos gyvenamuoju laiku keitėsi politinė sistema, ekonomika, socialinė struktūra, žmonių tikėjimas, gyvenimo strategijos ir vertybinės orientacijos (Matėjų ir Lim 1995). Vykstantys pokyčiai turėjo reikšmingos įtakos individų aplinkai, santykiams, formuojamoms, vaikams perduodamoms vertybėms ir pan. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad visgi Lietuvoje socialinio mobilumo tema nėra plačiai analizuojama sociologų, o esami tyrimai fragmentiški, nesukuriantys bendro vaizdo apie socialinį mobilumą mūsų visuomenėje (Mardosa 1989; Lipnevič 2013, 2015; Tatarėlienė 2016; Vencius 2018).

Straipsnio įvadinėje dalyje vertėtų trumpai aptarti pasirinkimą analizuoti konkrečios kartos tarpgeneracinį socialinį mobilumą. Tiriama 1970–1984 metais gimusieji, mokslininkų kartais vadinami pereinamąja – natūralaus

socialinio eksperimento karta. Nurodytu laikotarpiu gimusių individų paauğlystės / brandos (9–21 m.) laikotarpis sutapo su istoriniu šalies transformacijos laikotarpiu. Ši karta išgyveno socialinių, kultūrinių vertybių, nuostatų atgimimą bei pokyčius Lietuvoje, kuomet visuomenės sąlygos ir aplinkybės dramatiškai kito sistemai pereinant iš vienos politinės-ekonominės į kitą. Pereinamosios kartos tėvų karta mokslininkų įvardijama kaip iš kitų kartų išsiskirianti savita kultūra elgesio praktikomis (Kavaliauskaitė ir Mikailienė 2011) bei opozicine arba indiferentiška laikysena politinės sistemos atžvilgiu. Toks tėvų požiūris ir gyvenimo būdas formavo pereinamosios kartos gyvenimo kelią, turėjo įtakos socialinio mobilumo galimybėms. Empirinio tyrimo metu analizuojami tarpgeneracinio socialinio mobilumo kismą lemiantys veiksniai leidžia stebėti ir analizuoti pereinamosios kartos socialinės padėties pokyčius lyginant su tėvų pozicija. Tikėtina, kad būtent ankstyvoji gyvenimo patirtis – namų aplinkos kokybė, šeimos struktūra, ikimokyklinio ugdymo priežiūra, socialinis tinklas, kultūrinis šeimos kapitalas – lėmė vėlesnius individų pasirinkimus (Nunn et al. 2007).

Svarbu pastebėti, kad šio straipsnio teorinis pagrindas yra P. Bourdieu socialinės reprodukcijos teorija (Bourdieu 1984). Ši teorinė prieiga suteikia galimybę identifikuoti šeimoje disponuojamu kapitalu ir analizuoti, kaip skirtingo tipo kapitalo reprodukovimas lemia vėlesnių kartų socialinio mobilumo galimybes. Vadovaujantis reprodukcijos teorija išskiriamos trys kapitalo rūšys, t. y. ekonominis, kultūrinis ir socialinis (Bourdieu 1984), tačiau šiame straipsnyje sutelkiamas dėmesys į kultūrinio ir socialinio kapitalo reprodukovimą, kuris gali būti stipriai susijęs su šeimos ekonominio kapitalo valdymu. Tikėtina, kad šeimos, turinčios menką ekonominį kapitalą, tačiau norinčios užsitikrinti socialinę poziciją ar galimybę judėti socialinio mobilumo kopėčiomis, tai gali daryti pasitelkdamos socialinio ir kultūrinio kapitalo resursus. Taigi tarpgeneracinio socialinio mobilumo analizė pasitelkiant minėtas kapitalo formas suteikia galimybę stebėti konkrečios kartos socialinio mobilumo pokyčius atsižvelgiant į tėvų valdomą kapitalą, priklausantį nuo šalies socialinės, ekonominės, politinės situacijos.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – identifikuoti, kokie sociologiniai veiksniai turėjo įtakos pereinamosios kartos socialiniam mobilumui atsižvelgiant į socialinio ir kultūrinio kapitalo reprodukovimą. Siekiant numatyto tikslo, atliekant empirinių duomenų analizę į tyrimą lauką buvo įtraukti klausimai apie namų aplinką, kurioje individas augo, sociodemografinė informacija, galimybės bendrauti su tėvais, šeimos struktūra, socialinis tinklas ir jo teikiama pagalba, ikimokyklinės intervencijos, kultūrinio kapitalo ugdymas ir pan. Buvo taikomas kokybinio tyrimo empirinis metodas.

Pirmoje straipsnio dalyje pristatoma socialinio mobilumo bruoų koncepcija apibrėžta visuomenės struktūros, aptariamas socialinis ir kultūrinis

kapitalas bei jo svarba individo vystymuisi ir socialiniam mobilumui. Anroje dalyje išskiriami pereinamosios kartos bruožai ir pristatoma tyrimo metodologija. Paskutinė straipsnio dalis skirta apžvelgti rezultatus, gautus išanalizavus biografinius interviu, bei pristatyti išvadas.

Tarpgeneracinio socialinio mobilumo sociologinė perspektyva: socialinio ir kultūrinio kapitalo svarba

Mokslinėje literatūroje socialinio mobilumo veiksniai dažniausiai skirstomi į institucinius, ekonominius ir socialinius (Vencius 2018). Instituciniai tarpgeneracinio mobilumo veiksniai apima individo galimybes siekti išsilavinimo, užimtumo (Johansson ir Causa 2010), ekonominiai veiksniai susiję su investicijomis į žmogiškąjį kapitalą, skirtingomis turto perdavimo formomis ir mokesčių sistemomis (Bowles ir Gintis 2002; Johansson ir Causa 2010). Socialiniai tarpgeneracinio mobilumo veiksniai susiję su įgimtais sugebėjimais, tėvų socialiniu ir kultūriniu kapitalu, ankstyvųjų metų patirtimi, išsilavinimu, gebėjimais dalyvauti darbo rinkoje ir pan. (Nunn et al. 2007). Akivaizdu, kad tarpgeneracinio mobilumo analizė suteikia galimybę stebėti, kaip tėvų socialinė ir ekonominė pozicija lemia suaugusių vaikų situaciją (Ludwinek et al. 2017), todėl siekiant identifikuoti, kokie pagrindiniai socialinio ir kultūrinio kapitalo veiksniai turi įtakos tėvų bei suaugusių vaikų padėties skirtumams / panašumams, svarbu įvertinti, kokios yra dabartinės individo gyvenimo aplinkybės lyginant su tomis, iš kurių jis yra kilęs.

Asmens dabartiniai pasirinkimai susiję su aplinka, kurioje jis augo, todėl tėvų įtaka savo vaikams gali pasireikšti įvairiais būdais, pvz., ugdant tam tikras savybes dar ankstyvosios vaikystės metu, skiriant laiką vaikams, sudarant sąlygas bendrauti su seneliais, giminėmis, draugais, skatinant ikimokyklinį ugdymą, knygų skaitymą ar kultūrinių renginių lankymą ir pan. Nuo tėvų padėties ir kilmės priklauso vaikų mokymosi motyvacija, ateities lūkesčiai ir kartu socialinio mobilumo galimybės (Murphy et al. 2017). Visa tai daro svarbią įtaką ir formuoja atitinkamą šeimos socialinį ir ekonominį lauką (Altzinger et. al. 2015; Vencius 2018). Kadangi tarpgeneracinis mobilumas rodo, kiek individai juda aukštyn ar žemyn socialinėmis kopėčiomis, šis judėjimas atsispindi per socialinio ir ekonominio tėvų statuso bei statuso, kurį pasiekia vaikai, kismą (Johansson ir Causa 2010). Priklausomai nuo to, kaip skiriasi tėvų ir suaugusių vaikų socialinė padėtis, pati visuomenė gali būti laikoma mažiau ar daugiau mobili. Santykinai socialiai nejudrioje visuomenėje individo darbo užmokestis, išsilavinimas, užimamos pareigos dažniausiai būna stipriai ir glaudžiai susiję su tėvų. Taip pat dėl mažo kartos

socialinio mobilumo kai kurie asmenys neturi galimybių realizuoti savo talentų (Nunn et al. 2007; Jahonsson ir Causa 2010).

Pastaraisiais metais vis didėjantis mokslininkų susidomėjimas tarpgeneracinio mobilumo analize patvirtina, kad individo asmeninė veikla, savijauta ir sėkmė labai priklauso nuo šeimoje (D’Addio 2007; Glen ir Elder 1998) vykstančių įvykių. Namų aplinka ir santykių su tėvais palaikymas turi įtakos vaiko asmeninėms ir socialinėms galimybėms, kartu formuoja jo paties lūkesčius ir vertybines nuostatas savo šeimos bei savo vaikų atžvilgiu. Kilmės šeimoje vaikai įgyja ne tik genetinius tam tikrus tėvų šeimos modelius, tačiau tėvai vaikams perduoda ir skirtingus socialinio bei kultūrinio kapitalo įrankius. Tai reiškia, kad artimiausia aplinka investuoja (arba ne) į savo vaikus, finansuodami jų išsilavinimą, užtikrina (arba ne) gerą sveikatą ir mitybą, taip pat perduoda (arba ne) materialinį palikimą. Galiausiai, naudodami skirtingo kapitalo įrankius, jie gali perduoti skonį, vertybes ir įsitikinimus (D’Addio 2007).

Egzistuojantis socialinio mobilumo sąvokų platumas skatina atliekant tyrimą apibrėžti, kokie socialinio mobilumo aspektai leidžia vertinti kartos tarpgeneracinį mobilumą. Straipsnyje pasirinkta gilintis į socialinius veiksnius, kurie susiję su ankstyvosios vaikystės potyriais, šeimos kilmės, socialinio ir kultūrinio kapitalo perdavimu. Išskirti veiksniai gali apriboti ir / ar skatinti individų socialinį mobilumą, tačiau svarbu pastebėti ir tai, kad tokių veiksmų identifikavimas yra svarbus ekonomikos augimui, kuris priklauso nuo žmogiškojo kapitalo panaudojimo ir sąžiningo išteklių paskirstymo tarp kartų. Straipsnio įžangoje buvo minima, kad pereinamosios kartos tarpgeneracinis mobilumas bus analizuojamas vertinant socialinio ir kultūrinio kapitalo reprodukciją, taigi pirmiau dėmesys atkreipiamas į *socialinį kapitalą*. Vienas iš svarbių socialinio kapitalo struktūrinių aspektų socialinio mobilumo kontekste yra socialinis tinklas, susidedantis iš skirtingo lygio kontaktų ir su jais susijusių elgesio normų, taisyklių, lūkesčių (Coleman 1988) bei vertybinių aspektų (Aldridge 2003; Ferlander 2007;). Tai sietina ir su įsipareigojimais, kurie yra svarbūs norint išlaikyti asmeninę ar grupės padėtį konkrečioje socialinėje struktūroje (Bourdieu 1986; Coleman 1988), ir su galimybėmis užsitikrinti jų naudą (Putnam 1995; Portes 1998; Björk et al. 2011).

Literatūroje išskiriamas šeimos socialinis kapitalas (D’Addio 2007), apimantis tėvų ir jų vaikų santykius (laiką, pastangas, išteklius ir energiją, kurią tėvai investuoja į savo vaikus, ryšių su giminėmis palaikymą ir pan.) (Coleman 1988) bei bendruomenės socialinis kapitalas, susijęs su esamais ir kuriamais socialiniais ryšiais už šeimos ribų. Tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD) socialinį kapitalą apibrėžia kaip tinklą, kuriame egzistuoja normos, vertybės ir suvokimas,

palengvinantis bendravimą tarp jame esančių žmonių (Coté ir Healy 2001). Socialinis kapitalas yra reikšmingas šeimoje, mokykloje, kaimynystėje (Coleman ir Hoffer 1987), ir būtent šios skirtingos socialinės grupės gali daryti įtaką individo pasirinkimams gyvenime. Taigi, socialinių santykių kokybė ir ryšių kiekis yra reikšmingas ir analizuojant tarpgeneracinį socialinį mobilumą (Adler ir Kwon 2002).

Tyrėjai pastebi, kad socialinio kapitalo trūkumas gali sumažinti motyvaciją mokytis bei tolesnių kartų socialinio mobilumo galimybes (Nunn et al. 2007). Atliktas ne vienas tyrimas patvirtina, kad tradicinės darbininkų klasės individų turimas žemas socialinis kapitalas susijęs su teigiamų pavyzdžių ir ambicijų trūkumu, bendraamžių spaudimu, vengimu rizikuoti. Šie veiksniai tam tikrais atvejais gali sąlygoti antisocialų elgesį, piktnaudžiavimą alkoholiu, nenorą dirbti ir pan. (Nunn et al. 2007). Tose šeimose, kuriose egzistuoja geresnė prieiga prie įvairesnių socialinių tinklų ir galimybių juose visavertiškai dalyvauti, stebimas individų įgalinimas ir atsiveriančios galimybės judėti aukštyn socialinio mobilumo kopėčiomis (D'Addio 2007).

Kita reikšminga kapitalo rūšis yra *kultūrinis kapitalas*, nukreipiantis į konkrečias žinių, įgūdžių, kultūrinių vertybių ir švietimo formas, kurios kelia didesnius lūkesčius bei suteikia asmenims aukštesnę statusą socialinėje hierarchijoje (Bourdieu 1986; Nunn et al. 2007). Šiuolaikinėje visuomenėje kultūrinis kapitalas gali būti laikomas ir viena iš pagrindinių priemonių formuojančių / suteikiančių socialinį pranašumą ir dominavimą (Maslauskaitė 2021). Kilmės šeimose, kuriose disponuojamas didesnis kultūrinio kapitalo lygis, daugiau galimybių tobulinti vaikų įgūdžius, elgesį, samprotavimus ar bendravimo strategijas, ir tai suteikia pranašumą švietimo institucijose ar darbo vietose (Bodovski et al. 2017). Tuo tarpu kultūrinių žinių ir pažinimo trūkumas gali veikti kaip barjeras socialiniam progresui.

P. Bourdieu (1986) išskyrė, kad kultūrinis kapitalas gali būti konceptualizuojamas per tris būsenas – įkūnytą, institucionalizuotą ir objektyvizuotą. Institucionalizuotas kultūrinis kapitalas apima švietimo sistemos teikiamas galimybes ir lemia individo poziciją švietimo sistemoje. Objektyvizuotas nukreipia į materialinių, žinias teikiančių šaltinių (pvz., knygos, muzikos instrumentai, paveikslai) įgijimą. Įkūnytas kapitalas atspindi socializacijos procese įgytas kultūrinės žinias (pvz., skonį, dalyvavimą kultūrinėse veiklose) (Bourdieu 1986). Išvardintos kapitalo būsenos vertinamos atsižvelgiant į skirtingus konkrečioje kohortoje veikiančius perdavimo mechanizmus (D'Addio 2007), priklausančius nuo ekonominės šeimos padėties. Tai yra viena iš reikšmingų aplinkybių vertinant individo fizinę gerovę ir socialinį mobilumą (Nunn et al. 2007). Pavyzdžiui, vidutinės pajamas turinčiose šeimose aukštas kultūrinio kapitalo lygis gali sukurti socialinį pranašumą savo vaikams – didina jų galimybes judėti aukštyn ir apsaugo nuo judėjimo

žemyn socialinėje hierarchijoje (Murphy et al. 2017). Individo ankstyvieji metai, kuomet perduodamos konkrečios tėvų žinios, patirtys, vertybinės nuostatos, turi įtakos vėlesnėms gyvenimo galimybėms ir gali būti vertinamos kaip raktas analizuojant tarpgeneracinį socialinį mobilumą (Reed ir Robinson 2005, 285-6) bei formuojant siekius gyvenimo eigos trajektorijoje (Miller 2005, 15).

Taigi, tarpgeneracinis mobilumas yra veikiamas ne vieno socialinio veiksnio, o jų samplaikos. Tyrimai rodo, kad ankstyvaisiais individo gyvenimo metais esama namų aplinkos kokybė, šeimos struktūra, ikimokyklinio ugdymo priežiūra ir santykiai su suaugusiais, t. y. socialinio bei kultūrinio kapitalo įgijimas, sukuria vėlesnio gyvenimo modelį, kurį sunku koreguoti augant (Nunn et al. 2007).

Normatyvinis pereinamosios kartos išskyrimas empirinio tyrimo lauke

Kaip jau buvo užsiminta įvade, empirinio tyrimo dėmesio centre – 1970–1984 metais gimusių asmenų, mokslininkų dažnai vadinama „natūralaus eksperimento“ karta. Pereinamosios kartos tėvų gyvenime vykę įvykiai buvo daugiapakopiai ir daugialypiai (Titma, Trapido 2002) – socioekonominiai, politiniai ir kultūrinių vertybių pokyčiai formavo ir keitė nusistovėjusius įpročius bei sudarė naujas galimybes socialinėje aplinkoje. Dvidešimto amžiaus 10-ame dešimtmetyje vykstantys perėjimai nuo autoritarinio politinio-ekonominio prie demokratinio režimo buvusioje Sovietų Sąjungoje dramatiškai paveikė milijonų žmonių gyvenimus. Taigi šeimose stebimas tiek horizontalus, tiek vertikalus socialinio mobilumo kismas. Vykstantys pokyčiai kėlė tautinio tapatumo klausimus, kartu besikeičianti ekonominė situacija lėmė atoskyrą tarp didesės pajamas turinčių ir ne kvalifikuotą darbą atliekančių individų. Pamažu pradėjus ryškėti visuomenės poliarizacijai, radosi ir individų pasyvumas rūpintis savo gerove ir priimti atsakomybę už savo šeimos socialinį statusą. Tėvų šeimos socialinė kilmė minėtu pereinamoju periodu turėjo įtakos vaikų išsilavinimo lygiui, o tai darė įtaką siekiamai socialinei klasei ir individualiems gyvenimo pokyčiams (gauti ribotus ir vertinamus išteklius) (Gugushvili et al. 2017). Akivaizdu, kad egzistavo ne viena aplinkybė, turėjusi įtakos tėvų šeimos socialinio ir kultūrinio kapitalo vystymui, o tai galėjo turėti įtakos pereinamosios kartos socialinio mobilumo modeliui.

Konkrečios kartos tarpgeneracinis socialinis mobilumas analizuojamas siekiant identifikuoti, ar / ir kaip keitėsi pereinamosios kartos socialinis ir kultūrinis kapitalas bei vertinti, koks yra šios kartos santykis su bendra

šalies istorine, socialine, kultūrine patirtimi (Bengtson et al. 1985; Miller 2000), apibrėžiančia pasaulėžiūrą ir lemiančia individų elgesį. Akivaizdu, kad kartą, kaip socialinis demografinis junginys, suvienytas „bendro likimo“, bendros istorinės patirties, suformuoja savo identitetą, kuris konstruojamas remiantis socialiniais, vertybiniais bei demografiniais kartos bruožais, svarbiais stebint socialinės struktūros istorinį kontekstą (Žilinskienė et al. 2016). Būtent tai leidžia atskirti vieną kartą nuo kitos ir identifikuoti, kaip „karta lemia savo pačios ir visuomenės gyvenimą“ (Žilinskienė et al. 2016, 22).

Tyrimo metodologija

Empirinio tyrimo interviu atrinkti iš 2018–2019 metų kokybinio tyrimo, kuris atliekamas įgyvendinant Europos socialinio fondo lėšomis finansuojamą mokslo tyrimų projektą „Šeimos, nelygybės ir demografiniai procesai“ (projekto Nr. DOTSUT – 09.3.3-LMT-K-712-01-0020 pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba). Įgyvendinant projektą, atlikto kokybinio tyrimo metu siekiama įvertinti 1970–1984 m. kartos šeiminio gyvenimo procesus ir nelygybių sistemos sąveikas. Iš viso buvo atlikti 88 interviu, kurių metu skirtingais klausimų blokais buvo siekiama detalizuoti ir įvertinti šeimos istoriją ir jos modelį, ekonominį, socialinį ir kultūrinį kapitalą, vaikų auklėjimo stilių, subjektyvią savo ir savo šeimos poziciją visuomenėje. Taip pat klausimai apėmė religinių įsitikinimų ir kitus klausimus. Interviu trukmė buvo skirtinga – nuo 45 min. iki 4 val. (vidutinė interviu trukmė – 1,30 val.). Siekiant išsaugoti informantų konfidencialumą, vardai ir vietovardžiai pakeisti, citatose pateikiamų interviu ištraukų kalba netaisyta.

Sudarant empirinio tyrimo imtį, siekiant įtraukti skirtingas patirtis ir užfiksuoti esamą socialinio mobilumo modelių įvairovę, buvo pasirinkti naratyvai, kuriuose informantai atstovauja skirtingam socialiniam ir ekonominiam statusui, yra skirtingo išsilavinimo, šeiminio statuso ir lyties. Tyrime atliekama duomenų analizė grindžiama trisdešimčia 1970–1984 m. gimusių informantų biografinių interviu (iš jų 15 moterų ir 15 vyrų). Konkretus informantų skaičius parinktas siekiant išlaikyti vienodą konkrečią tiriamųjų charakteristiką (detali imties charakteristika pateikiama 1 lentelėje). Interviu klausimų blokai, kurie buvo įtraukti į duomenų analizę, buvo orientuoti į biografinę, sociodemografinę informaciją, klausimai susiję su šeimos kūrimu, tėvų šeimoje ir jų pačių sukurtoje šeimoje socialiniu kapitalu, socialinio kapitalo perdavimu (transmisija), ankstyvojo vaikystės gyvenimo potyriais, santykiais su tėvais.

I LENTELĖ. EMPIRINIO TYRIMO IMTIES CHARAKTERISTIKOS

Informanto lytis: M-moteris; V-vyras	Gimimo metai	Gimimo vieta / gyvenimo vieta	Išsilavinimas	Užimtumas: BĮ – biudžetinė įstaiga; PĮ – privati įmonė; NV – nuosavas verslas; NVO – nevyriausybinė organizacija; LS – laisvai samdomas; IV – individuali veikla	Didelis, vidutinis, mažas kapitalas: K – kultūrinis (išsilavinimas); E – ekonominis (pajamos, rajonas, užimtumas)
M	1980	Panevėžys / Vilnius	aukštasis	BĮ	K – didelis; E – didelis
M	1980	Molėtai / Vilnius	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – didelis
M	1982	Panevėžys / Vilnius	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – didelis
M	1983	Kaunas / Vilnius	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – didelis
M	1978	Vilnius / Vilnius	aukštasis	NV	K – didelis; E – didelis
V	1980	Vilnius / Vilnius	aukštasis	BĮ	K – didelis; E – didelis
V	1985	Ukmergė / Vilnius	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – didelis
V	1981	Panevėžys / Vilnius	aukštasis	NV	K – didelis; E – didelis
V	1979	Akmenės r. / Vilnius	aukštasis	BĮ	K – didelis; E – didelis
V	1981	Kaunas / Kaunas	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – didelis
M	1978	Gargždai / Vilnius	aukštasis	NVO	K – didelis; E – vidutinis
M	1978	Vilnius / Vilnius	aukštasis	BĮ	K – didelis; E – vidutinis
M	1985	Utena / Vilnius	aukštasis	BĮ*	K – didelis; E – vidutinis
M	1975	Vilnius / Vilnius	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – vidutinis
M	1979	Panevėžys / Panevėžys	aukštasis	PĮ*	K – didelis; E – vidutinis
V	1978	Kaunas / Panevėžys	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – vidutinis
V	1982	Vilnius / Vilnius	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – vidutinis

Lentelės tęsinys kitame psl. ►

Informanto lytis: M-moteris; V-vyras	Gimimo metai	Gimimo vieta / gyvenimo vieta	Išsilavinimas	Užimtumas: BĮ – biudžetinė įstaiga; PĮ – privati įmonė; NV – nuosavas verslas; NVO – nevyriausybinių organizacija; LS – laisvai samdomas; IV – individuali veikla	Didelis, vidutinis, mažas kapitalas: K – kultūrinis (išsilavinimas); E – ekonominis (pajamos, rajonas, užimtumas)
V	1982	Vilnius / Vilnius	aukštasis	PĮ	K – didelis; E – vidutinis
V	1975	Vilnius / Trakų r.	aukštasis	LS	K – didelis; E – vidutinis
V	1981	Vilnius / Vilnius	aukštesnysis	PĮ	K – didelis; E – vidutinis
M	1975	Alytus / Alytus	vidurinis	IV	K – mažas; E – vidutinis
M	1985	Kaišiadorių r. / Kaišiadorių r.	spec. vidurinis	nedirbanti	K – mažas; E – mažas
M	1970	Kaišiadorių r. / Kaišiadorių r.	8 klasės	BĮ	K – mažas; E – mažas
M	1972	Pravieniškės / Pravieniškės	9 klasės	BĮ	K – mažas; E – mažas
M	1975	Pravieniškės / Pravieniškės	8 klasės	BĮ	K – vidutinis; E – mažas
V	1982	Vilnius / Vilnius	profesinis	PĮ	K – mažas; E – vidutinis
V	1974	Vilnius / Vilniaus r.	vidurinis	PĮ	K – mažas; E – vidutinis
V	1974	Biržų r. / Biržų r.	profesinis	LS	K – mažas; E – mažas
V	1970	Biržų r. / Biržų r.	spec. vidurinis	NV	K – mažas; E – mažas
V	1979	Vilniaus r. / Alytaus r.	profesinis	IV	K – mažas; E – mažas

* - interviu metu – vaikų auginimo atostogos

Empirinių duomenų analizė buvo atliekama laikantis standartinės kokybinės duomenų analizės procedūros (Miller 2000; Gumbrium ir Hostein 2002; Kvale 2006;) – koduojant interviu medžiagą, kuriant subtemas, išskiriant centrinės temas. Išanalizavus interviu duomenis, straipsnyje plačiau aptariami reikšmingiausiai tarpgeneracinio socialinio mobilumo modelio kaitą atspindintys socialinio ir kultūrinio kapitalo veiksniai. Nepasirinkti aptarti veiksniai leidžia identifikuoti individualizuotas individų patirtis ir neatspindi bendrų kartos socialinio mobilumo aspektų.

Socialinių tinklų interakcija ir įtaka socialiniam mobilumui

Socialinis kapitalas pasireiškia per socialinius tinklus ir nukreipia į resursus, kurie yra formuojami per socialinių tinklų interakciją. Kitaip tariant, individo socialinis kapitalas rodo gebėjimą kasdieninėje veikloje gauti paramą ir mobilizuoti naudą iš socialinių santykių (Portes 1998). Analizuojant empirinius duomenis buvo stebima, kaip informantai kuria ir palaiko socialinius ryšius, galinčius apsaugoti turimus resursus (ar prisidėti prie naujų kūrimo). Būtent tokių resursų valdymas suteikia galimybę vertinti tarpgeneracinį kartos mobilumą.

Konkretus socialinio tinklo dydis rodo resursus, kuriais asmuo gali pasinaudoti siekdamas paramos ar naudos, tačiau itin svarbu ne tik dydis, bet ir santykių kokybė. Šių resursų šaltai gali palengvinti judėjimą socialinio mobilumo kopėčiomis, tačiau gali sukurti ir konkrečių barjerų. Vertinant šį aspektą, empirinės analizės metu socialinis kapitalas buvo konceptualizuojamas vertinant individo socialinio tinklo sudėtį (ryšių kiekį) bei santykių pobūdį (kokybę ir tvirtumą). Individas, kurdamas socialinį paramos tinklą, tai daro pasitelkiant keturis šaltinius, kurie analizės metu sugrupuoti į pirminį (šeimos nariai, artimiausi draugai) ir antrinį (bendruomenės organizacijos ir socialinės institucijos) socialinį tinklą.

Pirminio socialinio tinklo dydis buvo vertinamas atsižvelgiant į tai, kokius (ir kelis) asmenis informantai savo gyvenimo istorijoje įvardijo kaip svarbiausius. Pereinamosios kartos pirminį socialinio tinklo dydį sudaro 1 (mama, tėtis ar itin artimas giminaitis) – 6 asmenys (broliai, seserys ir / ar teta, dėdė, vienas iš krikšto tėvų, artimi draugai). Tinklo dydis ir bendravimo dažnumas susijęs su poreikiu palaikyti santykius tam tikru emociniu intensyvumo lygiu (Hill ir Dunbar 2003; Mok et al. 2007). Stebima, kad socialiniame tinkle dalyvaujančių žmonių skaičius priklauso nuo informantų išsilavinimo – aukštąjį ir vidutinį išsilavinimą turintys tyrimo dalyviai palaikė daugiau ryšių su artimo tinklo nariais. Šie ryšiai buvo svarbūs prašant pagalbos ar palaikant emocinius ryšius.

Didžioje dalyje informantų naratyvų, kurie disponuoja aukštu socioekonominio statusu, šis gebėjimas palaikyti artimus ryšius ir naudotis teikiama parama atspindi didėjantį socialinį mobilumą. Ilona, paprašyta įvardinti artimiausius žmones, iš kurių gali prašyti pagalbos, pirmiausia paminėjo tėvus: „...su mano tėvais daug bendraujam, <...> na, lyginant su vyro tėvais, tai su mano tėvais daug dažniau susitinkam“ (Ilona, 42 m.). Pasakodama savo gyvenimo istoriją, ji nurodo, kad būtent tėvų ugdymas ir nuolatinis bendravimas su jais įdiegė vienas svarbiausių (informantės manymu) savybių: „ne

darbštumą darbštumo prasme, bet, va, tokį tikslo siekimą, profesinių tikslų siekimą, turbūt atkaklumo, kad galima padaryti daug daugiau negu žmonės galvoja. Taip kažkaip aš buvau pripratusi, kad mano tėvai visada dirbo daugiau negu gal ten vidutinis tradicinis tos kartos žmogus. Ir tas man turbūt liko“ (Ilona, 42 m.).

Tėvų šeimoje matytą ir priimtina laikytą elgesio modelį dažnu atveju siekiama perkelti ir į savo sukurtą šeimą. Irenos gyvenimo istorijoje tėvų šeimoje vyravęs šeimos bendrumo modelis atspindi siekį savo šeimoje kurti emociniu artumu grįstus santykius:

Šeimoj buvo visąlaik sakoma, kad mes esam kumštis, kad niekada negali būt jokių paslapčių, visą laiką <...> tėvai labai gražiai sutarė ir man jie toks pavyzdys. <...> Nu, tikrai šeimoj toks labai rūpestis buvo, gal dėl to ir aš ir dabar, va, taip, turėdama savo šeimą, stengiuos, kad, vat visąlaik visi būtumėm kaip kumštis, kad neturi būt paslapčių, kad jeigu tau kad ir kaip būtų blogai, tu visąlaik šeimoj gali pasakyt <...>. (Irena, 37 m.)

Tokie ryšiai kuria bendrystės ryšius ir palaiko bendravimą su artimiausiais, suteikdami galimybę naudotis artimo socialinio tinklo narių pagalba. Silvos gyvenimo istorijoje tėvų pagalba pasireiškia per finansinę paramą įsigyjant būstą: „tėvai nusprendė prisidėti, prisidėjo, ir čia tas klausimas buvo uždarytas“. Taip pat ir per pagalbą prižiūrint vaiką „tai natūraliai mama tai daro. Norėtų daugiau ir dažniau, prašo grįžti į savo miestą“ (Silva, 40 m.).

Informantai, turintys žemą išsilavinimą, labai retai naudojami artimų žmonių pagalba ir daugiau remiasi draugų ar institucijų pagalba. Toks elgesio modelis susijęs su jų tėvų šeimoje vyravusių elgesiu, kuomet informantai neturėjo artimo ryšio ir kontakto su savo tėvais ar tėvų giminaičiais. Upyna pasakojo, kad neturėjusi kontakto su savo mama, tačiau palaikė ryšius su giminaite:

Ai, mano tėvelis miręs, o mama gyvena <...>. Bet nieko, jokios pagalbos, jokios, nieko. Turiu tetą <...>. Su ta teta labai bendraujame, <...>. Man jinai kaip mama, aš jai tiesiai šviesiai pasakiau, jūs man kaip mama, jeigu kas, aš skambinu tetai, ir mes su teta išsikalbam. Nu vis tiek akmuo kaip nuo širdies nukritęs būna, žinokit. Ir mes su teta tiek išsikalbam <...>. (Upyna, 50 m.)

Analizuojant pirminio socialinio tinklo funkcijos įtaką individo kasdieniam gyvenimui išryškėjo, kad dažniausiai ryšiai su tinklo nariais yra susiję su emocinės, psichologinės paramos teikimu. Ši parama taip pat apima pagalbą auginant ir auklėjant vaikus, atliekant smulkius buitinius darbus,

pavėžėjimo ir kitų paslaugų, gerinančių konkrečias gyvenimo situacijas, suteikimą:

Pakeliui mes ten gyvenam, tai jie taip arba užveža, arba aš pasiimu juos eidamas vėliau iš darbo iš jų. Tai tas toksai, sakau, irgi socialinis gyvenimas toksai didesnis, su seneliais, žinai, bendrauja reguliariai, nėra to tokio atstumo, žinai, kaip ten būna. Tai vaikams irgi viena iš bausmių, kad neleisim pas senelius važiuot, žinai, kol kas vis veikia, žinai, šiaip ten smagu. Tai va, tai tas labai padeda žiauriai. <...>. Nu, žodžiu, visiems gerai. (Tauras, 38 m.)

Tauro citatoje atsispindi ir tai, kad kuomet yra geros galimybės naudotis socialinio tinklo teikiama pagalba, vyrauja stiprūs tarpusavio emociniai ryšiai. Taip pat tai skatina palaikyti tolesnių kartų bendravimą.

Žemos ir vidurinio išsilavinimo bei ekonominio statuso informantų naratyvuose išryškėja kiek kitokios tendencijos, susijusios su pačios šeimos struktūra ir santykiais. Pastarųjų informantų tėvų šeimose dažnai vyravo disfunkciniai santykiai ir / arba nebuvo galimybės bendrauti su seneliais ar artimais giminaičiais ir naudotis jų pagalba:

Nu tėtis mano, jau sakau, jisai jau palaidotas, jau jo nėra daug metų, vat. O su mamyte, nežinau, nebendraujam, nes paskui jinai patėvį susirado. <...> jis mus mušė su broliu. (Irutė, 48 m.)

Tokių artimų ryšių neturėjimas ar žalojantys santykiai dažnai apribojo informantų galimybes užsitikrinti aplinkos palaikymą ir aprūpinimą, kartu sukūrė nepalankias socialinio mobilumo sąlygas:

Viską turėjau pasidaryti pati. <...> Ne, man nereikėjo patarimų dėl vaikų auginimo. Aš pati viską išmaniau labai puikiai. (Nijolė, 45 m.)

Analizėje verta išskirti ir tai, kad vidutinį socioekonominį statusą turinčių informantų šeimose buvo stebimas ir kitas reikšmingas aspektas. Informantė Laima siekė visiškai atsiriboti nuo savo kilmės šeimos tikėdamasi, kad tai suteiks kitų galimybių:

Man kai buvo 13 metų, aš labai gerai save atsimenu, žiūrėjau į savo mamą, į savo močiutę ir sakiau, moterys, aš tai noriu kitokios šeimos negu jūs turit, ir šitą šeimos tradicinį gyvenimo laivą reikia už vairo labai smarkiai sukt į kitą pusę, ir arba vyras toks, kokio aš noriu, arba geriau iš vis jokio <...> nes aš mačiau ir tėčio, ir mamos neištikimybes, ir mačiau labai didelius jų konfliktus ir barnius. <...> manęs ta aplinka

netenkino, ir aš išsikrausčiau. Išsikrausčiau, dirbau, mokiausi, kažkaip gyvenau jau visai savarankiškai. (Laima, 42 m.)

Laimos paauglystėje atsiribojimas nuo kilmės šeimos ir finansinio nepriklausomumo susikūrimas suteikė galimybę identifikuoti savo asmeninius poreikius ir siekti išsilavinimo: „*O paskui aš devintą klasę baigiau, visgi nuėjau į dešimtą, nes aš labai norėjau mokytis dvyliktoje, labai norėjau įstoti į universitetą, ir kuo aš labiau klase kilau į viršų, tuo aš labiau supratau, kad aš noriu mokslo. Kad tai yra įdomu. (Laima, 42 m.)*

Stebima, kad pereinamosios kartos informantų institucionalizuoto kultūrinio kapitalo augimas, t. y. išsilavinimo pokyčiai, lyginant su tėvų šeima, ypatingai sustiprino norą auginant savo vaikus sukurti ir palaikyti socialinį tinklą (santykius ir santykių kokybę). Naratyvuose atsispindi noras kuriant savo santykius su vaikais diegti kitą nei kilmės šeimoje elgesio modelį. Laima, suvokdama ir reflektuodama savo gyvenimą, išskyrė stiprų siekį savo šeimoje sukurti šeimos modelį, kuris būtų kitoks nei jos kilmės šeimoje. Informantė stengėsi sukurti artimus (abipusius) santykius su savo vaikais ir sudarė palankias sąlygas juos lavinti ir ugdyti.

Socialinis tinklas ir jo kuriami resursai gali būti ir barjeras socialinio mobilumo kismui. Stebima, kad vaidmenų pasiskirstymas pagal lytį namų ūkiuose yra svarbus veiksnys, turintis įtakos šeimos narių tarpusavio santykiams. Analizuojant šį aspektą, ypatingai iliustratyvūs moterų, augusių mažas pajamas ir išsilavinimą turinčių tėvų šeimose, naratyvai. Moterys nuo ankstyvo amžiaus buvo įdarbinamos namų ūkio veiklose, t. y. atliko namų ruošos, vaikų priežiūros darbus. Tikėtina, kad didelis darbo krūvis nuslopino asmeninius tikslus bei sukūrė papildomų barjerų siekti išsilavinimo ar kurti socialinius ryšius tiek su artimiausiais šeimos nariais, tiek už namų ribų.

Viską labai reikėdavo dirbt, daryt. Dar tais laikais būdavo tos normos, kolūkis vat, tai nežinau. Kur visą laiką aš atsiimdavau – labai daug gyvulių laikė, žemės labai daug buvo. (Irutė, 48 m.)

Taip pat svarbu pastebėti, kad būtent tokiose šeimose užaugusios moterys susidūrė su dar vienu svarbiu socialinio mobilumo apribojimu. Sukūrus savo šeimą, namų priežiūros darbai ir vaikų auginimas tapo išskirtine joms tenkančia atsakomybe. Taigi, moterys, neturinčios galimybės pasinaudoti pirminio socialinio tinklo pagalba, tapo apribotos nuo dalyvavimo darbo rinkoje. Apribojimas naudotis šia parama ir gauti iš to naudą sukuria ir socialinio mobilumo barjerą, kadangi socialinio tinklo paramos ir naudos pusiausvyrą gali nulemti, ar moterys stengiasi aktyviai išgyventi, ar aktyviai

siekia tikslų, kad išvengtų galimos skurdo situacijos. Analizuojant tyrimo duomenis, tai galima pastebėti ypatingai mažas pajamas gaunančių moterų naratyvuose.

Vertinant socialinio tinklo įtaką socialiniam mobilumui stebima, kad nors pasitikėjimas ir socialinių ryšių palaikymas yra svarbūs kasdien išgyventi, tai taip pat gali būti traktuojama ir kaip tam tikros socialinės kontrolės forma (Portes 1998). Per didelę kontrolę ir kilmės šeimos siekis kontroliuoti vaikų veiklą gali apriboti laisvę identifikuoti asmeninius poreikius. Ilonos gyvenime buvo itin artimi ryšiai su seneliais (mamos tėvais). Ilona prisimena, kad jos senelis, kuris turėjo aukštą statusą visuomenėje, sakydavo – „yra trys profesijos: yra medicina, teisė ir architektūra.“ Informantė pagal gebėjimus mokykloje pasirinko teisės specialybę: „Nu, tai kas man beliko? Aš supratau, kad man belieka teisė, nu, ta prasme, o į teisę aš neįstojau“. (Ilona, 42 m.) Šioje gyvenimo istorijoje atspindimas kilmės šeimos siekis perduoti šeimos socialinį, kultūrinį, ekonominį kapitalą ateities kartoms, tačiau informantės atveju tai nebuvo susiję su jos asmeniniais poreikiais ir norais. Tokiu atveju platus socialinis tinklas ir jo daroma įtaka sukūrė teigiamas tarpgeneracinio socialinio mobilumo galimybes, tačiau apribojo asmeninius individo poreikius.

Analizuojant tinklo sudėtį ir dydį, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad socialinis kapitalas pasiskirsto per socialinius tinklus pagal homofilijos principą. Tai reiškia, kad panašūs žmonės bendrauja tarpusavyje dažniau nei skirtingi (McPherson et al. 2001), t. y. panašūs pritraukia panašius. Kadangi pats socialinis kapitalas (ryšių kapitalas) nėra tolygiai pasiskirstęs visuomenėje (Lin 2000), svarbu kalbėti apie tuos paramos ir naudos resursus, kurie gali apimti heterogenines grupes (Woolcock 2001; Burton ir Welsh 2015), apimančias draugus, kaimynus, pažįstamus, bendruomenės narius ir socialines institucijas. Mokslininkai pastebi, kad vertinant ryšių stiprumą antriniame socialiniame tinkle, individai yra mažiau emociškai artimi kiekvienam tinklo nariui (Roberst et al. 2009), tačiau šio tinklo parama gali būti puikus resursas tarpgeneraciniam socialiniam mobilumui.

Skirtingų socialinių kapitalų sujungimas ypatingai svarbus vidutinio ir žemo socioekonominio kapitalo informantų gyvenimo naratyvuose, kadangi pagalbos iš šalies gavimas gali padėti „įveikti“ socialinę atskirtį. Vilija (45 m.) dalyvauja bendruomenės veikloje ir sako, kad „tai va vienintelė mano paguoda, kai atvažiuodavo moteris repetuoti, tai aš tų dienų laukdavau baisiausiai, kada vėl sulauksiu tų repeticijų ir kada aš vėl pamatysiu normalius žmones.“ (Vilija, 45 m.) Įsitraukimas į bendruomenės veiklą stiprina tarpusavio ryšius ir praplečia resursų, reikšmingų socialiniam augimui, šaltinius. Net jei kilmės šeimoje nėra sukurtas pakankamai stiprus pirminis socialinis

tinklas, bendruomenių teikiama parama gali sudaryti sąlygas individui kilti ir gebėti pasinaudoti šia parama siekiant naujų galimybių visuomenėje.

Norėdami sukurti pasitikėjimą ir puoselėti kokybiškus santykius, informantai naudojami skirtingomis strategijomis (Sander ir Lowney 2006), kurios skatina socialinio kapitalo formavimą, ir tai savo ruožtu sudaro galimybes socialiniam mobilumui. Dalyvavimas bendruomenės narių susirinkimuose, susitikimuose padeda užmegzti santykius, kurie prisideda prie tolesnių kontaktų ir galimybių krypties. Bendruomenės organizacijos svarbios skatinant socialinį kapitalą, stiprinant socialinių tinklų teikiamą paramą ir gaunamą naudą. Organizacijos gali padėti puoselėti teigiamus santykius ir atlikti pagalbos teikėjo vaidmenį (Smith 2016). Kitaip tariant, asmens įsitraukimas į konkrečią bendruomenę gali suteikti papildomų informacijos šaltinių apie darbo pasiūlymus (Greenberg et al. 2017). Giedrius (39 m.) istorijoje dalyvavimas papildomoje veikloje vietos bendruomenėje padėjo sustiprinti socialinius tinklus ir prisidėjo prie darbinių santykių sukūrimo, profesinio augimo:

(Konkretus pavadinimas) tuo metu pradėjo televerslą, televizijos. Nu, jie bandė daryti savo televizijos laidą. Ir mane kaip žmogų, kuris rašo humorą <...> į tą komandą kažkaip įvertė. (Giedrius, 39 m.)

Naudingų ryšių sukūrimas už kilmės šeimos ribų prisidėjo ir prie Algirdo (45 m.) profesinio kelio pasirinkimo:

Vesdavo į teatrą tiek vaikystėje, tiek paskui, paauglystėje jau pats norėdavau, žinai, tai eidavom mes ir į Nekrošiaus štuos spektaklius, jaunimkėj labai daug žiūrėdavom, ir... Kažkaip jaunimkėj dažniausiai lankydavomės. Nacionaliniam mažiau, bet Jaunimo teatras buvo ant bangos, vat. Tai va, ir paskui pats pradėjau tą lankyti teatro būrelį <...>. (Algirdas, 45 m.)

Naujų socialinių santykių atsiradimas paskatino vyrą rinktis kitokią, nei tėvai siūlė, profesiją. Algirdo gyvenime skirtingų socialinių kapitalų sujungimas turėjo teigiamos įtakos judėjimui aukštyr socialinio mobilumo kopėčiomis.

Kaip jau buvo minėta, atliekant naratyvų analizę išryškėjo, kad mažas pajamas gaunančių informantų socialinio tinklo dydis yra mažesnis ir jų tarpusavio sąveikos ryšiai yra silpnesni. Tai gali būti siejama su silpnais ryšiais su tėvais ir giminaičiais. Taip pat tikėtina, kad ankstyvaisiais asmens gyvenimo metais nebuvo užtikrintos galimybės naudotis socialinių institucijų pagalba ir jų teikiama parama. Prie tokių institucijų galima priskirti ir

edukacines įstaigas, kurios turi itin svarbią įtaką individo socioekonomi-
niam mobilumui (Small 2007). Analizuojant tarpgeneracinį mobilumą ir
vertinant antrinio socialinio tinklo resursus, sutelkiamas dėmesys į tai, kad
konkrečios paramos institucijos veikia kaip socialinės paramos ir naudos tei-
kimo šaltiniai (Briggs 2002). Su mokytojų pagalba buvo identifikuoti Do-
vydo (40 m.) gebėjimai, ir jis įstojo į profesinę mokyklą. Lyginant su kartu
augusių brolių ir seserų dabartine socialine padėtimi, mokyklos pakeitimas
ankstyvame amžiuje suteikė pranašumą ir sukūrė daugiau galimybių siekti
tiek aukštojo išsilavinimo, tiek profesijos.

Iš atliktos analizės matyti, kad vidutinį ir žemą ekonominį statusą dis-
ponuojančių asmenų gyvenime ypatinga antrinio socialinio tinklo parama
padėjo ieškant darbo. Heterogeninių grupių egzistavimas individų aplinkoje
suteikė galimybę kurti naujus ryšius, kas savo ruožtu sumažino ir ekono-
minę segregaciją kartos viduje (Smith 2016). Tikėtina, kad informantai,
gaunantys mažesnes nei vidutinės pajamas, galėtų turėti daugiau naudos iš
socialinių tinklų, tačiau stebima, kad būtent šie žmonės dažniau išreiškia ne-
pasitikėjimą institucijų veikla ir pagalbą galinčiais suteikti asmenimis (Bur-
ton et al. 2009). Dalyje informantų naratyvų išsiskiria siekis savarankiškai
sutelkti pajėgas ir nepasikliauti aplinkos teikiamomis galimybėmis. Norint
užmegzti ryšius ir susikurti patikimus socialinius kontaktus, reikia visų
suinteresuotų šalių pasitikėjimo, tačiau dažnai nepasitikėti išmokta iš tėvų
šeimoje, ir tai sukuria barjerus tarpgeneraciniam socialiniam mobilumui.

Kultūrinis kapitalas – įrankis tarpgeneraciniam socialiniam mobilumui

Kaip jau buvo minėta straipsnio teorinėje dalyje, kultūrinis kapitalas,
kurį konceptualizavo P. Bourdieu (1986), perduodamas naudojant skirtingas
formas, t. y. informaciją, išsilavinimą, estetiką ir pan. Tai reiškia, kad
panaši individų šeimos socialinė kilmė dar neužtikrina tokių pačių sociali-
nio mobilumo galimybių, ir kultūrinis kapitalas gali padėti individui augti.
Taigi informantų tarpgeneracinis socialinis mobilumas buvo analizuojamas
atsižvelgiant į pereinamosios kartos atstovų objektyvų ir įkūnytą kultūrinį
kapitalą. Šių kapitalų perdavimas vertinamas atsižvelgiant tiek į tėvų, tiek į
pereinamosios kartos informantų išsilavinimą, tai yra turimą instituciona-
lizotą kapitalą. Nagrinėjant kultūrinį kapitalą ir jo perdavimą itin svarbi
yra informanto kilmės vieta, tai yra iš kokios vietovės individas kilęs. Bū-
tent geografinė individo padėtis struktūruoja kultūrinio kapitalo galimybes
(Bellandi et al. 2020). Pastebėtina, kad šiame straipsnyje nėra kreipiamas
išskirtinis dėmesys į šią aplinkybę.

Analizuojant interviu buvo išskirti pagrindiniai kultūrinio kapitalo įrankiai, skatinantys tarpgeneracinį socialinį mobilumą:

- knygų skaitymas / knygų turinio refleksija;
- televizijos žiūrėjimas / informacinio srauto refleksija;
- kultūrinių renginių lankymas, diskutavimas kultūros temomis;
- formalaus ir neformalaus švietimo skatinimas (būreliai, mokykla, universitetas ir pan.).

Empirinės analizės metu gyvenimo istorijose ypatingai atsiskleidė skirtinga aukštą ir vidutinį / žemą socioekonominį statusą turinčių informantų kultūrinio kapitalo įtaka tarpgeneraciniam mobilumui. Vertinant įkūnytą kultūrinį kapitalą, susijusį su socializacijos metu išugdytomis nuostatomis, stebimas žemą socioekonominį statusą turinčių individų išskirtinis nedalyvavimas įvairiose socialinėse, kultūrinėse veiklose. Šių informantų vaikystėje pagrindinės laisvalaikio veiklos buvo žaidimas lauke ar ūkio darbų atlikimas. Adomas (50 m.), mirus tėčiui, perėmė didžiąją dalį ūkio darbų, taigi laisvu nuo mokyklos laiku jis dirbdavo: „...*tai paklausei dabar. Laisvalaikis. Galiu pasakyti, kad ne kažin koks ten būdavo. Vasarą, kadangi tetė anksti mirė, tai būdavo šakės, visą vasarą šieną tampyk, tai vėl ką. Kai rudenį šneka, o va, su tėvais nuvažiuovom Palangon, tai man nebuvo su kuo. Aš su šakėmis. Arba kitas pas bobutę bindzinėdavo bim-bam, tai aš visą laiką namuose būdavau ir dirbdavau“ (Adomas, 50 m.). Taigi, informantas neišreiškia noro dalyvauti kultūrinėse veiklose ar užsiimti skirtingomis laisvalaikio praleidimo formomis ir savo šeimoje:*

Tyrėja: O kino filmai kino teatruose, nenuvažiuojate? Adomas: Nesame buvę. Žinok, šiaip galvoju, kai kada pagalvoju, bet taip ir nenuvažiuoju. Sakau, reiktų kada nuvažiuoti pažiūrėti, kaip šiulaiškinė kino salė atrodo. <...> Tyrėja: Nuvažiuojate į kokį teatrą ar kitus kokius kultūros renginius? Adomas: Ne, nevažinėjam, žinok. (Adomas, 50 m.)

Namų ūkio darbų atlikimas buvo ypatingai akcentuojamas žemo išsilavinimo vyrų naratyvuose. Tuo tarpu moterų naratyvuose ypatingai išryškėjo identifikavimasis su priskirtais lyčių vaidmenimis vaikystėje atliekant namų ruošos darbus. Šiuos vaidmenis jos perėmė iš savo mamų, – namuose turėjo atlikti pagrindinius darbus: „*kad į spektaklį vestų, tai nebuvo, kad tėvai vestų“ (Urtė, 35 m.). Tikėtina, kad kultūrinės veiklos nebuvimas susijęs su Upynos (50 m.) namuose buvusia situacija: „kokie ten spektakliai – spektaklis buvo girtas tėvas namuose.“ (Upyna, 50 m.)*

Įkūnytas kultūrinis kapitalas ir jo buvimas šeimoje skyrėsi priklausomai nuo informantų išsilavinimo. Aukšto ir vidutinio socioekonominio statuso informantų interviu išryškėjo įkūnyto kultūrinio kapitalo valdymas

per kultūrinės veiklos organizavimą kasdienėje veikloje bei savaitgaliais. Kultūrinių renginių lankymas ir per juos diegiamų vertybių svarba atspindėjo moterų ir vyrų gyvenimo istorijose:

Jo, eidavom, šitą... aš irgi atsimenu labai, kad eidavom ir į Operos ir baleto teatrą, ir <...> eidavom su tėvais į dramteatros turbūt tuos, kiek pamenu, kažkokios, ten „Raudonkepuraitė“. (Ilona, 42 m.)

Į koncertą nueidavom, į Filharmoniją, tai tikrai. Nu, į teatrą kartais. (Jokūbas, 39 m.)

Ir aš atsimenu, kad visi savaitgaliai mano buvo su mama plius minus, mes vaikščiodavom į kiną, vaikščiodavom į teatrą, čia jau vaikystės tos nuo, nežinau, nuo šešių iki vienuolikos, kol aš taip nepradėjo mano paauglystė, hormonai kažkur manyje vaikščioti. O mes kaskart į kiną, kaskart į teatrą, kažkur į kavinę pavalgyt. Pas mus buvo toks kultas irgi šeimos kas savaitgalį. (Giedrius, 39 m.)

Stebima, kad tie pereinamosios kartos informantai, kurie vaiskytyje patyrė ir turėjo galimybę lankytis kultūrinuose renginiuose, augindami savo vaikus taip pat organizuoja kultūriškai turiningas laisvalaikio veiklas. Jie tai laiko svarbia vertybe ir būtina perduoti tradicija. Ilona (42 m.) stengiasi laisvalaikio leidimo formą organizuoti susikuriant „tokią tradiciją, kad, žodžiu, sekmadieniais, nu, ne kiekvieną, bet taip stengiamės per mėnesį kartą ar du kartus eiti kokias nors aplankyti parodas, muziejus ir taip toliau. <...> apvaikštom visokiausius įdomius renginius. <...> ruduo ir žiema yra, nu, teatro laikas.“ (Ilona, 42 m.)

Vertinant kultūrinį kapitalą kaip tarpgeneracinio socialinio mobilumo įrankį svarbūs ir pedagoginiai tėvų įgūdžiai, kartu ir laikas, kurį šeimos nariai, bendraamžiai, giminės, profesionalai skiria ugdymui. Šis aspektas yra svarbus analizuojant objektyvaus kultūrinio kapitalo išteklius (pvz., knygos, įvairūs estetiniai, elektoriniai ir moksliniai instrumentai, kuriems reikia specifinių asmeninių įgūdžių). Atliekant biografinius interviu, informantų buvo klausama, ar / ir kiek daug / dažnai jie skaito knygų. Didžioji dalis informantų, turinčių aukštą ir vidutinį socioekonominį statusą, minėjo, kad tai yra veikla, kuria užsiima beveik visi šeimos nariai skaitydami, pirkdami, imdami iš bibliotekos knygas:

Nu, ir pas mane namuose ir tuo metu, ir dabar labai daug knygų. Ta prasme, nu, aš priverčiu vaikus skaityt, nu, ne priverčiu, jau kaip ir septynių metų yra – patys jau skaito, bet aš nuo dviejų metų kiekvienam iš

jų skaitau, pas mane du vaikai, dvynukai, va, skaitau. Ir jie dabar patys skaito, ir čia knyga, čia yra kultas mano šeimos. Na, ir mano mama daug pirkto, kiek ten įmanoma, tos literatūros. Aš buvau įrašytas į tris bibliotekas aplink ir vaikščiodavau, paimdavau knygas ir panašiai. (Giedrius, 39 m.)

Nu, aš tai visada skaitau, nuo pat mažų dienų ir iki šiol skaitau, visą laiką nuolatos turiu skaityt po kokią nors knygą arba po dvi, visą laiką. (Dovilė, 40 m.)

Žemo socioekonominio statuso informantų gyvenimo istorijose stebimas minimalus šių išteklių naudojimas ir net neturėjimas namuose knygų ar kitų estetinio pojūčio ugdymo objektų. Adomas pastebi:

Tyrėja: O turite namuose knygų? Adomas: (prunkšteli iš juoko) Na, kaip tau pasakyti, jeigu paklaustum prieš trisdešimt metų, tai dar skaitydavau. <...> Na, dabar nebent kokį žurnalą nusiperku. Va, vienas guli ten prie teliko. Tyrėja: O koks čia žurnalas? Adomas: Apie mašinas. „Autoplius“ gal. Dar nusipirkdavau anksčiau, kai ten būdavo „Iliustruotasis mokslas“ kai kada paskaityti. (Adomas, 50 m.)

Knygos, tai galiu pasakyti – katalogai traktorių (juokiasi). Kaip remontuoti. Daugiau aš knygų nepripažįstu, man nereikia. (Gražvydas, 46 m.)

Žemo išsilavinimo moterų naratyvuose išsiskiria noras skaityti, tačiau atsižvelgiant į namų ruošos ir vaikų priežiūros darbus, šios galimybės yra apribotos. Vilija (45 m.) mėgta spręsti kryžiažodžius, o knygos skiriamos nusiraminti: „Tiesiog nusiraminiui man knygas skaityti, irgi vat, ko gaila dabar tai, kad trūksta laiko knygom. Pritrūksta vis dėlto, nes yra yra ūkio darbai ir ir ir patys darbai, ir dar ūkio darbai (šypsosi) ir tada žiūriu, kad jau...“ (Vilija, 45 m.)

Vertinant kultūrinį kapitalą, kaip vieną iš svarbių tarpgeneracinio socialinio mobilumo įrankių, informantų naratyvuose atsispindėjo ypatinga atoskyra tarp pareinamosios kartos ir jos tėvų kartos išsilavinimo. Didžiojoje dalyje interviu identifikuota, kad tuomet, kai pereinamosios kartos tėvai buvo žemo išsilavinimo, jie taip pat turėjo ir skurdžius kultūrinio kapitalo „įrankius“ ar negebėjo jais pasinaudoti. Tai visgi apribojo ir pereinamosios kartos informantų mobilumo kilimą socialinėmis kopėčiomis. Svarbu pastebėti, kad institucionalizuotas kultūrinis kapitalas suteikė galimybes dėl įgyto išsilavinimo praplėsti tiek socialinį tinklą, tiek padidinti individo galimybes. Net ir tuomet, kai pereinamosios kartos tėvų šeimoje vyravo menkas

ekonominio kapitalo valdymas, insitucionalizuoto kultūrinio kapitalo užtikrinimas sudarė palankias sąlygas socialiniam mobilumui augti.

Apibendrinimas

Šiuolaikinėje visuomenėje, vis didesnę reikšmę įgyjant lygių galimybių principams, galima būtų manyti, kad visi individai gali turėti vienodas socialinio mobilumo galimybes. Tai reiškia, kad individo judėjimas socialinėje struktūroje neturėtų priklausyti nuo asmens tėvų socioekonominės kilmės, kartu ir nuo lyties, tautybės ar kitų nuo jo nepriklausančių veiksnių (Tatarėlienė 2016). Tačiau vis dar kyla klausimas – kokios iš tiesų yra individo socialinio mobilumo galimybės ir koks ryšys tarp tėvų ir vaikų socialinės pozicijos. Šiame straipsnyje buvo siekiama identifikuoti reikšmingus socialinio ir kultūrinio kapitalo veiksnius, turinčius įtakos pereinamosios kartos tarpgeneraciniam socialiniam mobilumui. Atliekant tyrimą buvo analizuojami pereinamosios kartos (gimusių 1970–1984 m.) biografiniai interviu ir stebimos socialinio mobilumo tendencijos bei tarpgeneracinis judumas. Kadangi socialinis mobilumas yra kompleksinis reiškinys, jis buvo vertinamas atsižvelgiant į individų pozicijas daugiamatėje socialinėje erdvėje pasitelkiant kultūrinio ir socialinio kapitalo resursų sąveiką. Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, šioje dalyje vertėtų išskirti keletą reikšmingų tarpgeneracinio socialinio mobilumo aspektų.

Teorinėje dalyje buvo akcentuojama, kad kilmės šeimos socialinio kapitalo resursai yra susiję su socialinio tinklo dydžiu ir ryšių stiprumu. Taigi vertinant biografinius naratyvus buvo susitelkta į tarpusavio santykių kokybę, kaip į vieną reikšmingiausių veiksnių, galinčių suteikti reikiamą pagalbą kasdiniuose pasirinkimuose, įgyvendinant užimtumo veiklas ar siekiant išsilavinimo. Atliktas empirinis tyrimas patvirtina, kad pereinamosios kartos tarpgeneracinio socialinio mobilumo galimybės yra susijusios su gebėjimais pasinaudoti artimiausios aplinkos ar institucijų teikiama pagalba. Socialinis kapitalas socialinio tinklo kontekste gali veikti kaip reikšmingas resursas, padedantis individams įgyti išsilavinimą, siekti užimtumo, kartu formuoti savo šeimos galimybes.

Atlikta analizė išryškino, kad egzistuoja reikšmingas pereinamosios kartos tarpgeneracinis socialinis mobilumo skirtumas tarp žemo / vidurinio ir aukšto socioekonominio statuso informantų. Nors šiuolaikinė visuomenė kuria vis daugiau aplinkybių, kurių dėka individai, augantys žemo socioekonominio statuso šeimose, turi galimybes siekti aukštesnio ekonominio, profesinio statuso, tačiau analizuojant informantų interviu pastebima, kad tuomet, kai individai savo artimiausioje aplinkoje neturi reikšmingo

palaikymo, jiems itin sunku identifikuoti savo asmeninius poreikius ir atrasti reikiamų resursų galimiems pokyčiams. Šeimose, kuriose egzistuoja skurdas, žemas tėvų išsilavinimas, disfunkciniai šeimos narių santykiai, atsiranda papildomų barjerų šeimos narių išsilavinimo galimybės, kartu ir pokyčių motyvacijai. Svarbu išskirti ir tai, kad dažnai tokiose šeimose yra gajūs lyties vaidmenų lūkesčiai, kurie taip pat sukuria barjerus pasinaudoti potencialiomis tarpgeneracinio socialinio mobilumo aplinkybėmis.

Tyrimo metu institucionalizuotas kultūrinis kapitalas buvo išskirtas kaip ypatingai reikšmingas veiksnys, padedantis individui socialiniam mobilumui net tuo atveju, kai kilmės šeimoje tokios galimybės nėra sukuriamos. Taigi adekvatus švietimo sistemos indėlis gali kompensuoti individų skirtumus atsižvelgiant į kilmės šeimos socioekonominį statusą (Ludwinek et. al. 2017). Atitinkamai tėvų elgesys ir socioekonominė padėtis yra susiję kompleksiskai, tačiau šiame tyrime tai nebuvo analizuojama.

Atliktas tyrimas patvirtina, kad individo socialinis mobilumas tiesiogiai susijęs su socialinio, kultūrinio kapitalo galimybėmis. Atlikus empirinių duomenų analizę išryškėjo, kad šiuolaikinėje visuomenėje tarpgeneracinį socialinį mobilumą lemia gebėjimas sukurti ir palaikyti socialinius ryšius (tinklą), gebėjimas naudotis kultūriniu kapitalu ir gauti galimybes jį ugdyti. Socialinis mobilumas ir judėjimas kopėčiomis aukštyn taip pat priklauso nuo individo gebėjimo naudotis socialinio tinklo teikiama parama, kadangi tai kuria pasitikėjimo savimi jausmą ir gebėjimą tikėti savo galimybėmis, – toks žmogus, pasirengęs siekti išsilavinimo ir konkrečių pozicijų darbo rinkoje. Taip pat sukūrus dideles aspiracijas, net ir neturint sukurto stipraus socialinio tinklo, institucinė parama suteikia galimybes ir skatina motyvaciją siekti išsilavinimo, kvalifikacijos ir ugdyti konkrečias elgesio savybes ir gebėjimus. Socialinis mobilumas taip pat susijęs ir su asmeninėmis savybėmis, kurios įgyjamos kilmės šeimoje, pvz., siekis įveikti barjerus. Pereinamosios kartos išskirtinumas nuo tėvų šeimos yra tas, kad jie turi daugiau galimybių laisvai rinktis ir daryti atitinkamus pokyčius savo gyvenime. Priimdami besikeičiančią visuomenę, jie geba prisiiimti ir atsakomybę už sprendimus, už savo išsilavinimą ir profesinę kvalifikaciją bei yra iniciatyvūs siekdami pokyčių. Akivaizdu, kad nesant pakankamam šeimos kultūriniam kapitalui, kokybiška švietimo sistema sudaro sąlygas didinti individų mobilumą visuomenėje. Tačiau tokiu atveju ypatingą reikšmę turi kilmės šeimos skatinimas ir atitinkamų vertybinių pozicijų ugdymas. Tokiu atveju žemo socialinio statuso šeimų individams pakilti į aukštesnio statuso grupę atsiranda daugiau galimybių.

Baigiant norėtusi pastebėti, kad atliekami socialinio mobilumo tyrimai vis dažniau patvirtina, kad tarpgeneracinis socialinis mobilumas yra svarbus teisingumo matas. Visuomenės, kuriose individo ekonominis ir užimtumo

statusas gali būti pasiekiamas jo pastangomis ir gabumais, o ne dėl savo tėvų statuso ir turto, gali būti charakterizuojamos kaip sąžiningos ir socialiai mobilios. Tokiose visuomenėse gali būti realizuojami talentai visų žmonių, įskaitant ir tuos, kurie turi mažiau potencialo ir augimo sąlygų (McKnight 2015). Taigi aktyvūs konkrečių kartų tarpgeneracinio socialinio mobilumo tyrimai suteiktų galimybę identifikuoti reikšmingus veiksnius ir jų ribojančią įtaką individų augimui visuomenės struktūroje.

Literatūra

- Adler, P. S., Kwon, S. W. 2002. "Social Capital: Prospects for a New Concept." *The Academy of Management Review* 27: 17–40.
- Aldridge, S. 2003. "The facts about social mobility: a survey of recent evidence on social mobility and its causes." *New Economy* 10:4, 189–193.
- Altzinger, W., Crespo Cuaresma, J., Rumlmaier, B., Sauer, P., Schneebaum, A. 2015. *Education and social mobility in Europe: levelling the playing field for Europe's children and fuelling its economy* WWWforEurope Working Paper (No. 80). WWWforEurope, Vienna.
- Bellandi, M., Campus, D., Carraro, A., Santini, E. 2020. "Accumulation of cultural capital at the intersection of socio-demographic features and productive specializations." *Journal of Cultural Economics* 44: 1–34.
- Bengtson, V. L., Cutler, N. E., Mangen, D. J., Marshall, V. W. 1985. "Generations, cohorts, and relations between age group." In: R. Binstock, E. Shanas (eds.), *Handbook of aging and the social sciences* (2nd ed.), 304–338. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Björk, J., Di Vincenzo, F., Magnusson, M., Mascia, D. 2011. "The impact of social capital on ideation." *Industry and Innovation* 18 (6): 631–647.
- Bodovski, K., Jeon, H., Byun, S. Y. 2017. "Cultural capital and academic achievement in post-socialist Eastern Europe." *British Journal of Sociology of Education* 38: 887–907.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. 1986. "The forms of Capital." In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John G. Richardson, 241–258. Westport: Greenwood.
- Bowles, S., Gintis, H. 2002. "Social Capital and Community Governance." *The Economic Journal* 112 (483): 419–436.
- Breen, R. 2005. "Explaining cross-national variation in youth unemployment market and institutional factors." *European Sociological Review* 21 (2): 125–134.

- Briggs, Xavier de Souza. 1998. "Brown Kids in White Suburbs: Housing Mobility and the Multiple Faces of Social Capital." *Housing Policy Debate* 9 (1): 177–221.
- Burton, L. M., Cherlin, A., Winn, D.-M., Estacion, A., Holder-Taylor, C. 2009. "The role of trust in low-income mothers' intimate unions." *Journal of Marriage and Family* 71 (5): 1107–1124.
- Burton, L. M., Welsh, W., 2015. *Inequality and Opportunity: The role of Exclusion, Social Capital, and Generic Social Processes in Upward Mobility*. New York: William T. Grant Foundation.
- Coleman, J. S., 1988. "Social capital in the creation of human capital." *The American Journal of Sociology* 94: 95–120.
- Coleman, J. S., Hoffer, T. B. 1987. *Public and private high schools*. New York: Basic Books.
- Coté, S. Healy, T. 2001. *The Well-being of Nations. The role of human and social capital*. France: OECD Publications.
- D'Addio, A. C. 2007. Intergenerational transmission of disadvantage: mobility or immobility across generations? A Review of the Evidence for OECD Countries. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers* (52): 01.
- Erikson, R., Goldthorpe, J. H. 1992. *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Ludwinek, A., Anderson, R., Ahrendt, D., Jungblut, J. M., Leončikas, T. 2017. *Eurofound Social mobility in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferlander, S. 2007. The Importance of Different Forms of Social Capital for Health, *Acta Saociologica* 50(2): 115–128.
- Giddens, A. 2005. *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Glen, H., Elder, Jr. 1998. "The Life Course as Developmental Theory." *Child Development* 69(1): 1–12.
- Greenberg, D. M., De La Rosa Aceves, A., Karlstrom, M., Quiroz-Becerra, A., Schell, S., Yang, E., Yu, A. 2017. *Network effectiveness in neighborhood collaborations*. New York: New York Office MDRC.
- Gudžinskas, L. 2009. „Pokomunistinės valstybės raida Europos Sąjungoje: užtikrinta ateitis ar spąstai?“ *Politologija* 4 (56): 127–152.
- Gugushvili, A., Bukodi, E., Goldthorpe, J. H. 2017. "The direct effect of social origins on social mobility chances: Glass floors and glass ceilings in Britain." *European Sociological Review* 33 (2): 305–316.
- Gumbrium, J. F., Holstein J. A. 2002. *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks CA: Sage.
- Hill, R. A., Dunbar, R. I. M. 2003. "Social network size in humans." *Human Nature* 14: 53–72.
- Johansson, A., Causa, O. 2010. "Intergenerational social mobility in OECD countries." *OECD journal: Economic studies* 1: 1–46.

- Kavaliauskaitė, J., Mikailienė, Ž. 2011. „Vakarų palytėtųjų“ autonomija sovietmečiu: nuo hipių iki Roko maršų per Lietuvą“. In *Sąjūdžio ištakų paieška*, ed. J. Kavaliauskaitė, A. Ramonaitė, 59–97. Vilnius: Baltos lankos.
- Kvale, S. 2006. “Dominance Through Interviews and Dialogues.” *Qualitative Inquiry* 12 (3): 480–500.
- Lin, Nan. 2000. “Inequality in Social Capital.” *Contemporary Sociology* 29: 785–795.
- Lipnevič, A. 2013. „Gydytojų socialinis mobilumas transnacionalinėje socialinėje erdvėje.“ *Filosofija. Sociologija* 24 (2): 71–81.
- Lipnevič, A. 2015. *Lietuvos gydytojų mobilumas transnacionalinėje socialinėje erdvėje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Lippényi, Z., Maas, I., van Leeuwen, M. H. D. 2013. “Intergenerational Class Mobility in Hungary Between 1865 and 1950: Testing Models of Change in Social Openness.” *Research in Social Stratification and Mobility* 33: 40–55.
- Mardosa, J. 1989. Lietuvos TSR kaimo gyventojų išsilavinimas ir socialinis mobilumas. *Lietuvos istorijos metraštis* 1988: 91–103.
- Matějů, P. Lim, N. 1995. “Who Has Gotten Ahead after the Fall of Communism?” *Czech Sociological Review* 3 (2): 117–136.
- Maslauskaitė, A. 2021. “Cultural Capital, Gender and Intergenerational Educational Mobility in Post-Communist.” *Space Societies* 11 (1): 4.
- McKnight, A. 2015. *Downward mobility, opportunity hoarding and the ‘glass floor’*. United Kingdom: Social Mobility and Child Poverty Commission.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., Cook, J.M. 2001. “Birds of a Feather: Homophily in Social Networks”. *Annual Review of Sociology* 27: 415–444.
- Miller, R. L. 2000. *Researching Life stories and family histories*. United States: SAGE Publications.
- Mok, D., Wellman, B., Basu, R. 2007. “Did distance matter before the Internet? Interpersonal contact and support in the 1970s”. *Social Networks* 29: 430–461.
- Murphy, L., Huggins, R., Thompson, P. 2017. “Social capital and innovation: A comparative analysis of regional policies.” *Environment and Planning C: Government and Policy* 34 (6): 1025–1057.
- Nunn, A., Johnson, S., Monro, S., Bickerstaffe, T., Kelsey, S. 2007. *Factors influencing social mobility. A report of research carried out by the Policy Research Institute on behalf of the Department for Work and Pensions* United States: Crown.
- Portes, A., 1998. “Social capital: Its origins and application in modern sociology.” *Annual Review of Sociology* 24 (1): 1–24.
- Putnam, R. 1995. “Bowling Alone: America’s Decline in Social Capital.” *Journal of Democracy* 6: 65–78.
- Reed, J. and Robinson, P. 2005. “From Social Mobility to Equal Life Chances.” In *Social Justice: Building a Fairer Britain*, ed. N. Pearce, W. Paxton. London: Institute for Public Policy Research.

- Sander, T., Lowney, K. 2006. Social capital building toolkit, version 1.0, John F. Kennedy School of Government, The Saguaro Seminar, Harvard University.
- Small, M. L. 2007. "Racial differences in networks: Do Neighborhood conditions matter?" *Social Science Quarterly* 88 (2): 320–343.
- Smith, S. S. 2016. "Job finding among the poor: Do social ties matter?" In *The Oxford handbook of the social science of poverty*, ed. D. Brady, L. M. Burton, 438–461. United Kingdom: Oxford University Press.
- Tatarėlienė, D. 2016. „Socialinis mobilumas posocialistinėse šalyse: tyrimų būklė ir aktualios problemos.“ *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 38 (1): 23–50.
- Titma, M., Trapido, D. 2002. "Prediction of success in post-communist societies: Evidence from Latvia and Estonia." *Society and Economy* 24 (3): 297–331.
- Vencius, T., 2018. „Socialinio mobilumo tarp kartų apraiškos Lietuvoje.“ *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 16: 37–51.
- Werner, J., 2013. *The coherency of social mobility and residential mobility: a comparative analysis of Germany and Lithuania*. Kaunas: Policy and Public Administration Institute Kaunas University of Technology
- Woolcock, M. 2001. "The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcome." *Canadian Journal of Policy Research* 2 (1): 11–17.
- Žilinskienė, L., Kraniauskienė, S., Šutinienė, I. 2016. *Gimę socializme: pirmoji sovietmečio karta*. Vilnius: VU leidykla.

ERNESTA PLATŪKYTĖ

Intergenerational Social Mobility: A Reproduction of Social and Cultural Capital in the 1970-1984 Generation

Summary

Based on the data of qualitative research among the representatives of the 1970–1984 generation of Lithuanians the article analyzes intergenerational social mobility. As social mobility is a complex phenomenon, the analysis was focused on the individuals' position through the interaction of cultural and social capital resources. Empirical research data shows that opportunities of the 1970-1984 generation for intergenerational social mobility are largely related to the ability to get benefit from the assistance provided by the immediate environment or institutions. They create additional resources for the socioeconomic growth of the individual. However, differences are observed between informants with medium / low and high socio-economic statuses. Families with high status create opportunities to have the necessary contacts and to gain the necessary reinforcement by creating a wide social network. Meanwhile,

in families where is poverty, low parental education, dysfunctional relationships between family members, there are additional barriers to family members' educational opportunities and, at the same time, lack of motivation for change. As intergenerational social mobility is an important measure of societal justice, research on intergenerational social mobility in specific generation would provide an opportunity to identify significant factors and their limiting influence on the growth of individuals in the structure of society.

Keywords: intergenerational social mobility, social capital, cultural capital, social support.